

5. Бондар Б. В. Проблемні питання кваліфікації кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2023. № 4. С. 136–141.

Кирюхіна Руслана Ярославівна,
ад'юнкт кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИКОНАННЯ ЗЛОЧИННОГО НАКАЗУ В КОНТЕКСТІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Актуальність дослідження питання кримінальної відповідальності за виконання злочинного наказу у контексті воєнних злочинів, зумовлена збройною агресією проти України, яка триває з 2014 року і особливо загострилася після повномасштабного вторгнення у 2022 році. Масовий характер воєнних злочинів, зокрема вбивств цивільних осіб та військовополонених, створив безпрецедентний виклик для національної системи правосуддя.

Під час воєнних дій нерідко вчиняються дії за наказом військового керівництва, що порушують норми міжнародного гуманітарного права. Виконання злочинного наказу є підставою для кримінальної відповідальності, оскільки за воєнні злочини відповідають як особи, що віддають накази, так і ті, хто їх виконує. Такий принцип закріплений як у національному законодавстві, так і в нормах міжнародного права.

В Україні кримінальна відповідальність за воєнні злочини передбачена статтею 438 Кримінальним кодексом України [1], а також міжнародними документами, такими як Римський статут Міжнародного кримінального суду і Женевські конвенції та додаткові протоколи.

Після ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду були внесені зміни в українське законодавство. Зокрема, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» до Кримінального кодексу були імплементовані положення статті 28 Римського статуту щодо відповідальності командирів та інших керівників шляхом запровадження нової статті 31-1 «Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших» [2].

Ця норма встановлює спеціальні підстави кримінальної відповідальності для військових командирів або інших осіб, які фактично діють як військовий командир, а також для начальників за злочини, передбачені статтями 437–439, 442, 442-1 цього Кодексу, вчинені підлеглою особою, яка перебувала на момент вчинення злочину під їх фактичним командуванням або фактичною відповідальністю і контролем, внаслідок нездійснення ними належного

контролю над такою особою, якщо такі командири та начальники знали або, зважаючи на обставини, що склалися на той час, повинні були і могли знати про намір чи вчинення такого злочину і не вжили всіх дій, які повинні були і могли вжити у межах своїх повноважень для запобігання чи припинення вчинення злочину або для повідомлення про такий злочин компетентного органу [1].

Мова йде про ст. 437 ККУ «Злочин агресії», ст. 438 ККУ «Воєнні злочини», ст. 439 ККУ «Застосування зброї масового знищення», ст. 442 ККУ «Злочин геноциду» та ст. 442-1 ККУ «Злочини проти людяності».

У такий спосіб українське кримінальне законодавство було гармонізовано з міжнародними стандартами притягнення до відповідальності за командну недбалість, що відповідає принципам індивідуальної кримінальної відповідальності, закріпленим у міжнародному праві.

Як зазначають К. М. Плутицька та К. О. Ковтун, командна відповідальність (command responsibility) є особливою формою індивідуальної кримінальної відповідальності, що настає внаслідок невиконання командиром або начальником своїх обов'язків щодо запобігання чи припинення злочинних дій, учинених його підлеглими. Цей вид відповідальності не ототожнюється зі співучастю у злочинах підлеглих, оскільки вона базується не на безпосередній участі у вчиненні злочину, а на недотриманні обов'язків контролю [3, с. 100].

Крім того, введення цієї норми спрямоване на подолання безкарності осіб, які, займаючи керівні або командні посади, допускають або сприяють вчиненню тяжких злочинів проти міжнародного права, зокрема воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Такий підхід відображає принцип невідворотності покарання для всіх осіб, незалежно від їхнього службового становища, і водночас формує превентивний механізм, що стимулює дотримання міжнародних гуманітарних норм у збройних конфліктах.

Міжнародна практика показує конкретні приклади застосування цього принципу.

Так, Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії у справі *Prosecutor v. Delalić et al.* (1998) засудив командирів за бездіяльність у ситуації, коли вони знали про злочини, що вчиняли підлеглі, але не вживали заходів для їх припинення. Суд встановив, що командири були винні у бездіяльності, що дозволило підлеглим вчиняти воєнні злочини. Також суд підкреслив, що командна відповідальність не тотожна співучасті – обвинувачення базується на невиконанні обов'язку контролю, а не на організації або безпосередньому вчиненні злочинів [4].

В. М. Кириченко аналізує нову статтю 31-1 Кримінального кодексу України та зазначає, що ця стаття не стосується співучасті, а передбачає лише причетність до вчинення будь-якого із злочинів,

передбачених статтями 437–439, 442 та 442-1 ККУ, при цьому в ній відсутні ознаки співучасті [5, с. 15].

Тобто законодавець не передбачає розмежування ролей між особами, які беруть участь у злочині, як це робиться при кваліфікації співучасті (співвиконавець, організатор, підбурювач або пособник). Такий підхід підкреслює принцип особистої відповідальності та унеможливує уникнення відповідальності під виглядом «виконання чужого наказу» або «допоміжної ролі» у воєнному злочині.

Нововведена стаття 31-1 Кримінального кодексу України відіграє суттєву роль у формуванні практики національних судів щодо кваліфікації злочинів міжнародного характеру, створюючи правові підстави для ефективного розслідування та притягнення до відповідальності не лише безпосередніх виконавців, але й осіб, які через бездіяльність або неналежне керівництво допустили їхнє вчинення. Застосування цієї норми також сприятиме зміцненню принципу верховенства права у сфері оборони та безпеки держави, підвищенню стандартів командної етики і дисципліни, а відтак — утвердженню гуманістичних засад ведення воєнних дій відповідно до вимог сучасного міжнародного права.

Таким чином, запровадження статті 31-1 Кримінального кодексу України стало важливим кроком у процесі гармонізації національного законодавства з нормами міжнародного кримінального права, зокрема з положеннями статті 28 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Нова норма не лише конкретизує підстави та межі кримінальної відповідальності військових командирів та інших керівників, а й формує комплекс превентивних механізмів, спрямованих на забезпечення належного контролю за діями підлеглих. Її прийняття посилює роль командирів як суб'єктів міжнародно-правових обов'язків, сприяє утвердженню принципів гуманізму та законності у сфері військової служби, а також забезпечує виконання Україною міжнародних зобов'язань у контексті співпраці з Міжнародним кримінальним судом.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 1 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 09.10.2024 № 4012-IX : станом на 24 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text>.

3. Плутицька К. М., Ковтун К. О. Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників за національним та міжнародним кримінальним правом. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. Т. 3, № 4. С. 98–102. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.15>.

4. Prosecutor v. Delalić et al. Judgement, Case No. IT-96-21-T, 16 November 1998. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. URL: <https://www.icty.org/x/cases/mucic/tjug/en/cel-tj981116e-6.htm>

5. Киричю В. М. Імплементация положень римського статуту міжнародного кримінального суду до Кримінального кодексу України: результати і перспективи. Вісник асоціації кримінального права України. 2024. Т. 2, № 22. С. 1–52. URL: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.22.315947>.

Клеван Віолета Євгенівна,

курсант Харківського національного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Кришевич Ольга Володимирівна,

професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЕРБУВАННЯ АБО ВИКОРИСТАННЯ ДИТИНИ ДЛЯ УЧАСТІ У ЗБРОЙНОМУ КОНФЛІКТІ, ВОЄННИХ (БОЙОВИХ) ДІЯХ

Після завершення Другої світової війни повномасштабне вторгнення РФ є найбільшим збройним конфліктом у Європі за кількістю вчинених порушень норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. Діти, як найбільш вразлива частина суспільства піддаються системному порушенню їх прав через такі дії як: вербування дітей, використання забороненої зброї для ведення війни, перешкоджання у наданні гуманітарної допомоги, позбавлення громадянства, незаконна депортація дітей, вбивства та каліцтва, пошкодження закладів охорони здоров'я, навчальних закладів, що призводить до неможливості реалізації прав останніх [1, с. 77].

Залучення дітей до участі у збройних конфліктах категорично засуджується міжнародним співтовариством. Стандарти та норми захисту дітей в умовах збройного конфлікту передбачають необхідність врахування потреб розвитку дітей та їх вразливості.

Пряме посилення на заборону участі дітей у воєнних (бойових) діях містять такі міжнародно-правові акти : Конвенція ООН про права дитини (1989 р.), Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000 р.), Женевські конвенції про захист жертв війни (1949 р.), Додаткові протоколи до Женевських конвенцій (1977 та 2005 років), Конвенція міжнародної організації праці №182 «Про заборону та негайні заходи щодо ліквідації